

ВЕРНАДСЬКИЙ ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ –

Голова – Президент – Організатор Української Академії наук

(29 листопада 1918 р. – 23 квітня 1921 р.)

Геніальний вчений, природознавець, філософ, мислитель, народився 12 березня 1863 р. в м. Петербурзі в сім'ї професора політичної економії І.В.Вернадського. Рід Вернадських походить від литовського шляхтича Верна, який під час Визвольної війни 1648 – 1654 рр. перейшов на бік Богдана Хмельницького.

Дитинство провів у Харкові, де його батько тоді працював керуючим місцевим відділенням Державного банку. Після закінчення в 1881 р. гімназії поступив на природниче відділення фізико-математичного факультету Петербургського Університету, де під впливом В.В.Докучаєва зайнявся мінералогією і кристалографією. Закінчивши університет у 1885 р., був залишений при ньому для підготовки до професорського звання. Для стажування був відраджений до університетів і наукових установ м.м. Мюнхена, Парижа і Лондона. Вивчає експозиції музеїв і наукових закладів цих міст. По поверненні до Росії працює приват доцентом, а з 1898 р. – професором кафедри мінералогії Московського університету.

В 1911 р. на знак протесту проти утисків студентів Вернадський звільняється з університету, і в цьому ж році їде до Америки та відвідує в Парижі Інститут радіо. З 1914 р. його призначають директором Геологічного і мінерологічного музеїв в м.Петербурзі.

В серпні 1917 р. стає товаришем Міністра освіти і входить до складу Тимчасового уряду. Усвідомлюючи нерівномірність розподілу наукового потенціалу в межах Росії, піднімає питання про створення Української, Грузинської та Сибірської Академії наук. Жовтневого більшовицького перевороту 1917 р. не прийняв, і в грудні 1917 р. переїхав на життя в бувший батьків маєток в с.Шишаки Полтавської губернії, де продовжував свої природничі дослідження. З часом, 29 квітня 1918р., в Києві на Всеукраїнському з'їзді хліборобів Павла Петровича Скоропадського було проголошено гетьманом України.

Наскільки скептично В.І.Вернадський відносився до діяльності Центральної Ради, настільки з симпатією він віднісся до обрання П.П.Скоропадського гетьманом України – 9 травня він вже приїхав з Шишаків до Києва і зупинився у Василенка Миколи Прокоповича на вул. Тарасівській, 20 (кв.5), який з 1918 р., міністр освіти і мистецтв України, в майбутньому академік Української Академії наук, з липня 1921 р. до лютого 1922, її президент. М.П.Василенко деякий час очолював Міністерство народної освіти, а відтак 5 травня 1918 р. запропонував програму дій в галузі освіти, науки і культури. В ній практично вперше сформульовано намір держави утворити національну академію наук в Києві. В травні 1918 р. саме Василенко М.П. став ініціатором, а надалі й провідником адміністративного («статутного») її створення. Останній відразу залучив Вернадського В.І. до роботи по організації вищої освіти в Україні та створення Української Академії наук (УАН). Ця робота стала основною справою В.І.Вернадського під час його перебування в Києві. В.І.Вернадський був палким прихильником створення державної мережі науково-дослідних інститутів і вважав, що завданням є не державна організація науки, а державна допомога науковій творчості нації. Він очолив за дорученням П.П.Скоропадського комісію для вироблення законопроекту про заснування Української Академії наук у Києві. Ця комісія за період своєї роботи з 9 липня по 17 вересня 1918 р. підготувала 27 записок щодо створення українських наукових установ. Перше засідання Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН в Києві відбулося 9 липня 1918 р. в кабінеті міністра народної освіти Василенко М.П. Його відкрив міністр.

Комісія визначила принципові проблеми: структура і склад Відділів УАН, перелік кафедр, наукових установ, порядок їх заснування. Перше ж засідання визначило й специфічні риси УАН: її національний характер, визнання рівноправними прикладних дисциплін і автономію, що позбавляла державу можливості втручатися у внутрішнє життя академії. Дискусію викидав спосіб формування первісного складу УАН: обирати чи призначати. Відтак: віддали

справу призначення перших академіків Гетьману. 12 листопада 1918 р. В.І.Вернадський на засіданні Комісії одностайно був обраний Президентом УАН, Радою Міністрів був затверджений кошторис Академії, і через два дні, за наказом гетьмана П.П.Скоропадського від 14 листопада 1918 р. було опубліковано закон про УАН. Цим наказом призначено 12 дійсних членів (академіків) УАН у 3 відділи; по 4 дійсних члени на відділ. За наказом гетьмана України П.П.Скоропадського № 4 від 30 листопада 1918 р. Головою – Президентом - організатором УАН було призначено академіка В.І.Вернадського, уповноваження якого, згідно з Законом Української держави про заснування УАН в Києві від 14 листопада 1918 р. мали силу, доки число академіків на Спільному зібранні не досягне 24. Тоді призначатимуться вибори Голови – Президента УАН. Глибоке розуміння ідеї створення Академії виявив гетьман П.П. Скоропадський. Він постійно цікавився роботою комісії, надавав допомогу в розв'язанні фінансових проблем. В.І.Вернадський на посту Президента УАН опинився не випадково. Він – великий син української землі, нащадок козацького роду часів Богдана Хмельницького. За словами Льва Гумілевського: «Володя вже підлітком почував себе українцем і залишився ним за своїми уподобаннями і симпатіями на все життя».

В. І. Вернадський

**Вернадський
Володимир Іванович**
(12.03.1863 – 6.01.1945)

Захоплення влади в Україні Добровольчою армією ускладнило роботу УАН, оскільки денікінці взагалі не визнавали жодних українських установ.

Було зведено нанівець всю наукову діяльність Української Академії наук, а її саму заборонено, як установу. Фундатори Академії писали: «Сумної пам'яті денікинська окупація, що тяглася три з половиною місяці (з вересня по грудень 1919 р.), аж надто важко відбивалася на житті Академії. Українська Академія наук була для денікінців одною з найвидніших твердинь ненависної для них української культури. Проте, хоч денікинським урядом було припинено діяльність спільного зібрання УАН, але роботи комісії вони не чіпали і вчені, без надії на платню, продовжували працювати в них, як і раніше».

В суворий час випробувань фундатори Академії розгорнули справжню боротьбу за неї. У серпні 1919 р. спільне зібрання УАН постановило відрядити до Ростова, де розміщувалася «Особлива нарада», що уособлювала орган громадського управління (уряд) при Головнокомандувача збройних сил Півдня Росії генералові А.І.Денікіні,

академіків С.П.Тимошенко і Б.О.Кістяківського у справах Академії наук, а в разі необхідності – і президента В.І.Вернадського, щоб захистити інтереси наукової установи.

13 вересня 1919 р. посланці Академії повернулися, пробившись через фронти, і доповіли Спільному зібранню про результати поїздки – якими стала певна консервація становища, але не відновлення роботи Академії.

У листопаді 1919 р. В.І.Вернадський, викликаний офіційною телеграмою, знову вирушив до ставки, де довідався, що прийнято закон про Академію. Проте в її житті так нічого і не змінилося, що еством відчував учений. Він передбачав крах Добровольчої армії, її історичну приреченість, спостерігаючи її повний розпад і деградацію.

Повернутися через палаючі фронти у Київ В.І.Вернадський не міг, тому вирушив до Новоросійська, а звідти – в Крим, де перебувала його сім'я, а він сам влаштувався на посаду професора Таврійського університету в м.Сімферополі, де і перебував там в 1920-1921р р. В УАН він вже не повернувся, хоча до 1921 р. він вважався її Президентом.

Це щастя для України і української науки, що біля колиски Академії наук України стояв В.І.Вернадський, який був поставлений Спільним зібранням УАН та гетьманом П.П.Скоропадським на її чолі як голова – президент, цей всесвітньовідомий учений з енциклопедичними знаннями практично в усіх галузях тогочасної науки.

Вернадський Володимир Іванович – вчений, спеціаліст і професіонал в безлічі галузей наук і спеціальностей, таких як мінералогія, кристалографія, історія і філософія природознавства, а також особисто заснованих ним нових наук: геохімії, біогеохімії, радіогеології.

За уявленням Вернадського В.І. живі організми складені із структур таких же, але більш складних, як і ті, які будують косну (не живу) матерію. Проте за змінами, розвиток яких вони стимулюють в хімічних процесах біосфери вони не можуть розглядатися як прості складові цих структур. Енергетичний їх характер, так як він проявляється в їх розмноженні, з геохімічної точки зору не зрівняний з інертними структурами, з яких будуються як косна, так і жива матерія. Життя захоплює значну частину атомів, які складають земну поверхню матерії. Під її впливом ці атоми знаходяться в безперервному, інтенсивному русі. З них увесь час утворюються мільйони різноманітних сполук. І цей процес без перерви продовжується десятки мільйонів років, від найдавнішої археозойської ери і до нашого часу, залишаючись в основному без змін. Життя на Землі прослідковується з археозою. Його шари свідчать про найдавніше життя на нашій планеті, яке нараховує вже 10^9 років. На земній поверхні немає хімічної сили, більш стабільно діючої, а тому і більш могутньої за своїми кінцевими наслідками, ніж живі організми взяті в цілому. Творчість В.І.Вернадського вражає своєю багатогранністю та глибиною. Він стояв у витоків цілої серії наук, залишаючись при цьому самотнім мислителем філософського складу, істориком науки, публіцистом. Його праці завжди позначені системністю та міждисциплінарністю, внесли суттєвий внесок у формування сучасної наукової картини світу. Для нього вищою цінністю завжди була людина, яку він бачив в системі еволюції Всесвіту, і яку він, завдяки розуму, здатності мислити, передати інформацію, суспільно приймати рішення, вважав здатною впливати на формування мінералів гірських порід.

Наукові праці В.І. Вернадського вражають своєю різноманітністю, глибиною і, мабуть, відносно такої людини і вченого як він, космічністю. Ніхто до нього, в межах Землі, так глибоко не проникнув в секрети зародження життя, його космічної організації. Його розум, його думка, проникали на десятки тисяч років від сьогодні. В своїх працях він використовував такі виміри часу як, півмільйона років, мільйон років, мільярд років.

Це він в своїх книгах описав, як народжувалося життя на Землі, як виник розум і які від цього наслідки для живої матерії, біосфери і Космосу.

В.І.Вернадський - дослідник закономірностей будови Сонячної системи, Землі і Всесвіту, хімічного складу земної кори і гідросфери, міграції хімічних елементів у земній корі, її геохімізації, розподілу та ролі радіоелементів у еволюції складових Всесвіту.

При створенні вчення про розвиток біосфери, зародження в ній ноосфери, він розробив теорію про провідну роль живих істот в геохімічних процесах та еволюційну теорію походження мінералів. Все це відображено в низці фундаментальних праць В.І.Вернадського, опублікованих за його життя і після: «Геохімія» (1924); «Біогеохімічні начерки» (1922 – 1932) (1940); «Філософські роздуми натураліста» (1988); «Праці по загальній історії науки» (1986); «Роздуми натураліста» (1975 – 1977, в 2-х томах); «Вибрані праці з історії науки» (1986) та інш. Окрему цінність становлять його щоденники часів революції і громадянської війни (1917 – 1921 рр.). Вищою цінністю, за уявленнями В.І.Вернадського, завжди була людина, яку він бачив в центрі системи еволюції Всесвіту.

Завдяки його ініціативі, або при його активній участі, багато наукових напрямків були організовані вперше. В.І.Вернадський був ученим виключно широко ґрудованим. Він вільно володів багатьма мовами, вільно ними спілкувався, слідкував за розвитком світової науки, листувався з найбільш відомими іноземними вченими свого часу.

Ще в 1910 р. в записці «Про необхідність дослідження радіоактивних матеріалів Російської імперії» В.І.Вернадський передбачив обов'язковість практичного використання людством колосальної за своєю потужністю атомної енергії. Проте тоді, це передбачення ніким не було помічене. Лише 16 лютого 1987 р. М.С.Горбачов на зустрічі з учасниками Міжнародного форуму «За без'ядерний світ, за виживання людства» сказав: «Великий наш учений Володимир Іванович Вернадський ще у 1910 році (уявіть собі – 65 років тому назад) попереджав: «Недалеко той час, як людина одержить в свої руки атомну енергію, таке джерело енергії, яке створить йому можливість влаштувати своє життя так, як він забажає. Чи зможе вона

використати ту силу, яку невідворотно повинна дати йому наука? Вчені не повинні закривати очі на можливі наслідки їх наукової роботи, наукового прогресу. Вони повинні себе відчувати відповідальними за всі наслідки їх відкриттів. Вони повинні зв'язувати свою роботу з кращою організацією всього людства».

Далі викладаємо основні погляди В.І.Вернадського на роль наукового мислення; наукового знання, наукової думки в еволюції біосфери і її переходу в ноосферу, царство розуму та її місце і роль в Всесвіті, Космосі, Сузір'ях в т.ч. і Сонячній системі.

На думку В.І.Вернадського, науковий світогляд, необхідний ученому, по-перше, для того, щоб ясно зрозуміти гуманістичну природу науки, поставити роботу на благо людства в якості кінцевої мети всієї діяльності; по-друге, він необхідний для того, щоб учений не обмежувався вузькими намітками своєї спеціальності, був здатний аналізувати всю науку, як єдине ціле; по-третє, він (науковий світогляд) необхідний для того, щоб учений міг досягнути ту найвищу форму емоційного переживання науки і наукової творчості, яка дається тільки науковим світоглядом».

Одною з особливостей наукової творчої роботи В.І.Вернадського була та, що він часто повертався до вже поставлених, і здавалось би, вже обміркованих та вирішених питань, поглиблюючи свої ідеї, розвиваючи їх під іншим кутом зору, або під іншим зв'язком стосовно до якогось конкретного явища, яке він саме в цей час вивчав.

В.І.Вернадський був учений, філософ і мислитель, інше було сказано раніше. На мій погляд, ніде в світі, ні в одній країні, в період його наукової діяльності і творчості, по рівню знань, інтелекту Вернадському В.І. не зустрічалась ні одна людина. Це був рідкісний унікальний геній. І всі це розуміли і розуміють. Він міг осмислювати вершини буття і прогресу людства, торкаючись таких його ланок, що навіть розуміння їх нормальної людині з великим трудом давалося і дається. Взагалі, якщо вона може це осмислити. Це тільки В.І.Вернадський завдяки своїй ерудиції міг прийти до висновку, що під впливом наукового мислення і людської праці біосфера переходить в новий стан – в ноосферу. Наукове знання, яке проявляється як геологічна сила, що створює ноосферу, не може приводити до результатів, що суперечить цьому новому геологічному еволюційному процесові, утворенням якого вона є. Наукова думка, наукове знання, як проява живої речовини фактично не може бути зворотнім явищем – вона може зупинитися в своєму русі (розвитку) але, раз утворившись і проявившись в еволюції біосфери вона набуває здатності необмеженого розвитку в часі.

Ми спостерігаємо в даний час виключно прояву живої речовини в біосфері, генетично пов'язану з виявленням її сотні тисяч років тому *Homo sapiens*, створення цим шляхом нової геологічної сили, наукової думки, значно збільшуючої вплив живої речовини на еволюцію біосфери. Охоплена повністю живою речовиною, біосфера збільшує до безмежжя її геологічну силу і, перетворювана науковою думкою *Homo sapiens*, переходить в новий свій стан – ноосферу, царство розуму.

Історія утворення в біосфері нової геологічної сили – наукової думки, це історія появи нового геологічного фактора, нового вираження організованості біосфери, що склалася стихійно, як природне явище за останні декілька десятків тисяч років.

Біосфера XIX, XX і XXI сторічч останнього тисячоліття перетворюється в ноосферу на очах останніх поколінь людей. Такий прогрес в її розвитку можливий завдяки розвитку науки, наукового розуміння і соціальної праці людства, яка ґрунтується на ній.

Одне з головних узагальнень, що випливають зі значення людини в розвитку біосфери та ноосфери – це єдність і рівність по суті, в принципі всіх людей, всіх рас. В геологічному процесі це виражається в прояві всіх людей як єдиного цілого по відношенню до решти живого населення планети.

Можливо, всі морфологічно різні типи людей, різні його раси вже між собою спілкуються, будучи спочатку відмінними від основної маси живої речовини завдяки наявності у них здатності до творчості абсолютно іншої якості, ніж навколишнє життя і могли між собою кровно змішуватися, стихійно так творилася єдність людства. Людина, як її спостерігати в природі, як і інші живі істоти, як всяку живу речовину, є певна функція біосфери, в визначеному її просторі – часі. Людина у всіх її проявах складає певну закономірну частину будови біосфери.

Ноосфера – біосфера, перетворена науковою думкою, що готувалася протягом сотень мільйонів, а може бути і мільярдів років процесом, який створив *Homo sapiens*, тобто є короткочасним і перехідним геологічним явищем. Тут треба звернути увагу, або взяти до уваги періоди геологічних епох протягом яких перетворюється Всесвіт, Космос, Сузір'я і в т.ч. Сонячна система. Періоди виміру епох, ер і систем визначаються декаміріадами – сотнями тисяч років – при довготчасі в три мільярдів років це буде відповідати безмежно малій долі геологічної секунди.

Середня довготривалість кожного з більшості геологічних періодів – 45,0 – 65,0 млн. років, тобто 480-650 декаміріад. Така довгота тих зміщень, які проявляються в стратиграфічних перервах, які покладені в основу обліку геологічних ер і систем.

Оскільки, середовище життя є організованою оболонкою планети–біосферою-, то входження до неї протягом її геологічного довгострокового існування, нового фактору її зміни – наукової роботи людства, що можливо тільки при появі розуму та найбільш точному його виявленню – організації науки. Це найбільш значущий факт в розвитку біосфери і в історії планети. Це сталося завдяки мільярду років еволюційного процесу, який приблизно більше як півмільйона років назад привів до утворення мозку роду *Homo*. Без утворення мозку людини не було б і її наукової думки в біосфері, а без наукової думки не було б геологічного ефекту – перебудови біосфери людства в ноосферу. Геологічна дія людства в перебудові біосфери стала відчутною за багато часу до його появи в біосфері: *Homo* – рід людина з'явився на Землі біля мільйона років; *Homo sapiens* – можливо біля півмільйона років тому. Але вже до появи роду *Homo*, мозок його предків і близьких йому організмів, таких як *Sinanthropus pekinensis*, мав рівень певного розумового його розвитку; йому характерними були певні культурні навички; він володів вогнем і, можливо, мовою. Цивілізація «культурного людства» – оскільки вона є формою організації нової геологічної сили, яка утворилася в біосфері – не може перетворитися і зникнути поскільки з цього випливає наступне, що в біосфері утворилася нова форма організації геологічної сили, яка відповідає історично, вірніше геологічно, організації біосфери, яка склалася. Утворюючи ноосферу, вона всім корінням зв'язується з цією землею оболонкою, чого раніше в історії людства такого не було. Отже, основною геологічною силою, яка творить ноосферу є ріст наукового знання. Таким чином, наука є плодом життя і результатом праці людини. Разом з тим, вона є стихійним відображенням життя людини в оточуючому людину середовищі – в ноосфері. Наука – це дія в людському суспільстві сукупності людської думки.

* * *

За життя В.І. Вернадський був відзначений всесвітньою наукою, наукою Російської Академії наук, ученою громадкістю Радянського Союзу, ученими України і Національної Академії наук України багатьма почесними званнями і титулами.

В.І. Вернадський Академік Петербургської Академії наук (1909 р.), Академік АН СРСР (1919 р.), він почесний член багатьох зарубіжних академій і наукових товариств, Лауреат Державної премії СРСР (1943 р.), його ім'я мають Інститут загальної та неорганічної хімії АН УРСР, Інститут геохімії і аналітичної хімії в Москві та Національна бібліотека України в Києві, а в НАН України засновано премію його імені, АН СРСР засновано премію та медаль В.І. Вернадського.

Вернадський В.І. після України та його останній день.

Після перемоги більшовиків у громадянській війні він повертається до Москви, де створює в 1922 році Радієвий інститут, директором якого він працював до 1939 року. Організаторські здібності В.І.Вернадського безперервно проявлялись роками і серед учених, і серед робочого люду в іскрометних ідеях.

Так в 1927 році він організовує Біогеохімічну лабораторію АН СРСР, яку очолював до 1939 року. Творчість В.І.Вернадського вражає своєю багатогранністю та глибиною. Він стояв у витоків цілої серії наук, залишаючись при цьому самотнім мислителем філософського

складу, істориком науки, публіцистом. Його праці завжди позначені системністю та міждисциплінарністю, внесли суттєвий вклад у формування сучасної наукової картини світу.

Ранком 25 грудня 1944 року В.І.Вернадський готувався до сніданку, покликав свою дружину Параску Кирилівну і запитав чи готова кава. Дружина пішла на кухню, потім повернулася з серветкою, щоб застелити нею край столу. В.І.Вернадський стрімко встав із-за столу, щоб не заважати дружині, і в той же момент похитнувся, не зміг утримати рівновагу і впав. Він втратив мову, язик не працював – пройшов крововилив в мозок (інсульт). Колись таке саме трапилося з батьком ученого – Вернадським Іваном Васильовичем і учений все життя хвилювався, щоб не повторити його долю. Але це якраз і трапилося. В.І.Вернадський прожив ще 13 днів. Невдовзі після інсульту він втратив пам'ять. Не приходячи до пам'яті, академік помер о 17 годині 6 січня 1945 року, проживши на світі 82 роки.

І.Г. Скрипаль
14.07.2010 р.